

UOT 159.9

A.T.Səlimzadə

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Cəlilabad filiali
ahu.selimzade@bk.ru*

KÖRPƏLİK DÖVRÜNÜN PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: uşaq, körpəlik, inkişaf, psixologiya, refleks

Məqalədə uşağın dünyaya gəldiyi vaxtdan etibarən inkişafı, ana ilə təması, bu münasibətin onun psixologiyasına təsirindən bəhs olunur. Eyni zamanda uşağın körpəlik yaş dövrünün mərhələləri və buna uyğun olaraq inkişaf xüsusiyyətləri araşdırılır. Diqqətə çatdırılır ki, zaman keçdikcə, fizioloji imkanları artdıqca körpə fərd kimi yetişir. Bu böyümə prosesində ətraf mühit ona təsir edir. Məqalədən anlaşılır ki, körpəlik dövründə uşaqda görmə, eşitmə, dadbilmə duyğuları inkişaf etməyə başlayır, bu da körpədə qavrayışın inkişafına imkan yaradır.

Məqalədə yeniyetmələrin davranışında baş verən psixoloji dəyişikliklər haqqında da ətraflı məlumat verilmişdir. Tədqiqatçı bu nəticəyə gəlmişdir ki, uşaq, yeniyetmə və gənclərin təlim-tərbiyəsi daima diqqət mərkəzində saxlanılmalı, onlara şəxsiyyət kimi yanaşılmalıdır. Onlar zərərli vərdislərdən uzaqlaşdırılmalı, onlarda yüksək əxlaqi keyfiyyətlər formalaşdırılmalıdır.

Məqalədə uşağın nitqə yiyələnməsi haqqında da danışılır, körpəlik dövrü nitqə yiyələnməyə hazırlıq dövrü adlandırılır.

A.T.Салимзаде

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЛАДЕНЧЕСКОГО ПЕРИОДА

Ключевые слова: ребёнок, младенчество, развитие, психология, рефлекс

В статье рассматривается период развития ребёнка с рождения, взаимоотношения с матерью и влияние этих отношений на его психологию. Одновременно исследуются этапы младенческого возраста и особенности развития этого периода. Отмечается, что со временем увеличиваются физиологические возможности ребёнка и он формируется как личность. В процессе развития огромное влияние на ребёнка оказывает окружающая среда. В статье так же указывается, что в период младенчества, у ребенка развиваются органы зрения, слуха обоняния, что в дальнейшем помогает развитию восприятия.

В статье также представлена подробная информация о психологических изменениях, происходящих в поведении подростков. Исследователь приходит к выводу, что воспитание детей, подростков и молодежи всегда должно быть в центре внимания, к ним следует относиться как к личности. Их следует отдалить от вредных привычек, сформировать в них высокие нравственные качества.

В статье также говорится об овладении ребенком речью, период младенчества называется периодом подготовки к овладению речью.

A.T.Salimzade

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE INFANT PERIOD

Keywords: *child, infancy, development, psychology, reflex*

In the article, the development of the child from the time of his birth, his contact with the mother, is influenced by the impact of this relationship on his or her psychology. At the same time, the stages of the child's early childhood and its developmental features are being investigated. Over time, the baby grows as an independent individual as his physiological capabilities increase. The environment is an important factor in this growth process. The article clarifies such issues

Ailədə uşağın doğulması ata-ana və yaxın qohum-əqrəba üçün fərəhli bir hadisədir. Günlər, aylar keçdikcə uşaq yaşlıların əhatəsində, onların qayğı və nəvazişi sayəsində böyüyür və dəyişir: bu gün o, dünənkinə bənzəmir, sabah isə artan imkanları sayəsində dünənkindən fərqlənəcək. Budur, o, altı aylığında oturur, altı-yeddi aylığında iməkləməyə başlayır, təxminən bir yaşın sonunda dil açır və ilk titrək addımları ilə yeriməyə başlayır.

Zaman keçdikcə uşağın artan fiziki imkanları öz təsirini psixi sferaya da göstərir. Uşaq orqanizminin təbii-fizioloji imkanları genişləndikcə o, müstəqil fəaliyyət subyektinə çevrilir, fərd, bioloji varlıq səviyyəsindən yeni, daha yüksək sosial keyfiyyətlərə doğru inkişaf edir, sosiallaşır və şəxsiyyətə çevrilir. Bətdaxili inkişaf dövrünü başa çatdıran körpə doğularaq real fərd olur.

Doğulduğu ilk anlarda körpə tamamilə iqtidarsız bir məxluq olmaqla heç nəyə qadir deyildir. Tədqiqatçıların fikrincə, körpəni dünyaya gətirən qadında doğuşdan sonra keçən ilk 24 saat ərzində “analıq instinkti” meydana gəlir və o, körpəni ilk dəfə olaraq özü də bilmədən sol qolu üstə götürür. Ona görə də bu instinktin yaranması üçün doğuşdan sonra ötən ilk sutka xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Uşaq anadan olarkən yalnız bir neçə: qida, müdafiə, tutmaq, Robinzon, Babin və s. kimi şərtsiz refleksə malik olur. Bunlar ətraf aləmlə ilkin əlaqə yaratmaq imkanı verir. İkinci həftənin axırlarında uşaqda ilk şərti refleks yaranmağa başlayır. Üçüncü ayın sonunda bütün analizatorlar üzrə şərti refleksin yaranması uşağın ətraf mühitlə əlaqəsini bir növ asanlaşdırır.

Anadan olandan bir yaşa qədər olan dövrü çox vaxt iki yarım dövrə bölülür: çağalığ dövrü (iki aya qədər olan dövr) və körpəlik dövrü (2 aydan bir yaşa qədər olan dövr). Bu dövrdə sensor və hərəkə funksiyalar, nitqə yiyələnməyə hazırlıq böyükklərlə bilavasitə qarşılıqlı təsir prosesində intensiv imkanlar əldə edir [5, s.78].

Körpəlik dövründə böyüklərlə bilavasitə emosional ünsiyyət aparıcı fəaliyyət kimi özünü göstərir. Ana və başqa yaşlılarla bu cür ünsiyyət körpənin tələbatını ödəməklə onun fiziki və psixi inkişafında mühüm rol oynayır.

Körpəlik dövründə uşaqda hərəkəti fəallıq artır, hərəkəti vərdişlər sürətlə formalaşmağa başlayır. Bir il ərzində uşağın hərəkətlərinin inkişafında heyratəmiz dəyişikliklər baş verir. Bu dövrdə uşaqlarda hərəkəti vərdişlər, xüsusilə əlin və ayağın mürəkkəb, tənzimlənmiş hərəkətləri sürətlə formalaşır. Bu cür hərəkətlər sonralar uşağın idrak və əqli qabiliyyətlərinin yaranmasında olduqca mühüm rol oynayır. Bir il ərzində uşaq oturmağı, iməkləməyi, ayaq üstə durmağı və nəhayət, böyüklərin köməyi ilə yeriməyi öyrənir. Bütün bunların sayəsində uşağın ətraf aləm haqqında müvafiq məlumatlar əldə etməsi asanlaşır. Nəticədə körpədə xarici aləm haqqında təsəvvürlər formalaşmağa başlayır.

Körpəlik dövründə uşaqda temperatur, lamisə, görmə, iybilmə və dadbilmə duyğuları kompleks şəkildə inkişaf etməyə başlayır. Bu da körpədə qavrayışın inkişafına imkan verir. Yeni doğulmuş uşaq gözü ilə obyektleri izləyə bilsə də, hələ iki-dörd aya qədər onun görməsi nisbətən zəif olur.

İkinci aydan başlayaraq uşaqda sadə rəngləri fərqləndirmək qabiliyyəti özünü göstərməyə başlayır. İki-üç aylıq körpə anasının gülümsəməsinə özünün gülümsəməsi və hərəkətlərinin ümumi fəallaşması ilə reaksiya verir. Bu canlanma kompleksi adlanır. Psixoloqlar belə bir qənaətə gəlmişlər ki, yaşlıların uşaq ilə intensiv emosional ünsiyyəti uşağın psixi inkişafına müsbət təsir etdiyi halda, laqeyd, ürəkdən gəlməyən ünsiyyət isə canlanma kompleksinin inkişafına mane olur və ümumi psixi inkişafı ləngidə bilir [1, s.87].

Uşağın sifətindəki təbəssüm öz-özünə yaranmır. Buna anasının, onu əhatə edənlərin mehriban müraciəti səbəb olur. Ona görə də uşaq ilə ünsiyyətdə olan adamların üzünün ifadəsi, mimikası xoş, fərəhli, səsi isə cəlbedici, emosional xarakter daşmalıdır. İlk kompleks canlanma ünsürləri uşağın həyatının ikinci ayında özünü göstərir. Bu, susmaq, təbəssüm, qığıldamaq şəklində baş verir. Birinci yaşın sonunda uşaq xeyli sözü başa düşür, eyni zamanda tək-tək hecaları və sözləri tələffüz edə bilir. Körpədə hafizənin təşəkkülü şərti reflekslərin meydana gəlməsi ilə əlaqədar baş verir. Uşaq ilk dəfə ancaq həyatında mühüm rol oynayan, üzvü tələbatı ilə bağlı olan cisimləri tanıyır.

Körpənin həyatının ilk 10-14-cü günləri ərzində anadangəlmə qida refleksləri əsasında ilk şərti reflekslər formalaşır. Bu prosesdə şərti qıcıqlandırıcılar rolunda mürəkkəb taktıl-proprioseptiv qıcıqlandırıcılar çıxış edir: uşaqda əmmə hərəkətləri zamanı bu refleks müşahidə olunur. Belə ki, körpəni əmmə vəziyyətdə qucaqda saxladıqda o, ağız ilə ananın döşünü axtarır.

Uşaq inkişaf etdikcə, böyüdükcə, hər cür qıcıqlandırıcılara qarşı beyin qabığının davamlılığı yüksəlir, nəticədə o, uzun müddət oyaq vəziyyətində qalır ki, bu da şərti reflektor rabitələrin yaranmasına geniş imkan yaradır. Həyatın 3-cü ayından etibarən uşaqda görmə qıcıqlandırıcılarının təsiri altında müsbət şərti reflekslər əmələ gəlir. Sonra bu ünsürlər bir sistem halında birləşir və eyni vaxtda baş verir. Üçüncü-dördüncü ayda uşaqlar öz davranışları ilə aydın şəkildə göstərilir ki, onlar yalnız tanış adamları, adətən, ailə üzvlərini görmək, eşitmək və onlarla ünsiyyətdə olmağa üstünlük verirlər. Körpəlik dövrü nitqə yiyələnməyə hazırlıq dövrü adlanır [6, s.189].

5-ci aydan etibarən körpə bir çox səs qıcıqlandırıcılarının içərisindən yaxın adamların səsini fərqləndirməyə nail olur. Adamları belə tanımanın fizioloji mexanizmləri bir neçə dəfə təkrar nəticəsində şərti reflekslərin yaranması və möhkəmlənməsi ilə bağlıdır. 5-6 aylıq uşaqlar yaxın adamları tanımağa başlayırlar.

Həyatın 5-ci ayından etibarən uşağın davranış və fəaliyyətində demək olar ki, bütün analizatorlar iştirak edir. Şərti reflektor rabitələrin və onların möhkəmlənmiş sistemi olan dinamik stereotipin yaranması ilə bağlı olaraq uşağın beyninin funksional imkanları get-gedə genişlənir, beyin qabığının təhlil-tərkib fəaliyyəti artır.

7-8-ci ayda isə adiçəkilən əşyanı axtarırlar. Uşaqlarda emosiyalar çox erkən müşahidə olunur. Bununla yanaşı, körpə uşaqlarda emosiyalar çox dəyişkən olur.

Həyatın 6-9-cu ayları ərzində uşaq sağ əlindən və şəhadət barmağından istifadə etməyə başlayır. Rəngləri ayırd etməyə, yad adamların danışığı və mimikasını başa düşməyə, qısamüddətli ayrılıqdan sonra tanış adamları tapmağa nail olur.

9-12-ci aylar ərzində uşaq müəyyən əşyaların adlarını öyrənir, bədən hissələrini tanıyır, mürəkkəb davranış formalarının ilk əlamətləri əmələ gəlir. 6 aylıqdan sonra uşaqda birinci siqnal sisteminin qıcıqlandırıcılarına reaksiya ilə yanaşı, ikinci siqnal sisteminin qıcıqlandırıcıları olan söz siqnallarına qarşı da böyük miqdarda hərəkət reaksiyaları əmələ gəlir. 9-10 aylıqda uşaq “atan haradadır?” sualına qarşı ataya tərəf dönməklə, “əl çal!” sözünə qarşı isə əl çalma reaksiyası göstərməyə cavab verir.

Uşağın doğulması onun orqanizmi üçün böyük sarsıntı yaradan bir andır. O, vegetativ, bitki həyatına bənzər uyğunlaşdığı daimi mühitdən (ana bətnindən) doğulma nəticəsində tamamilə yeni bir mühitə – hava mühitinə düşür. Bu yolla dünyaya gəlmiş körpəyə ətraf xarici mühitdən saysız-hesabsız qıcıqlandırıcılar təsir göstərir. Bu mühit onun üçün uzunmüddətli həyatın başlanğıcı olub, körpənin bir subyekt kimi sosial münasibətlərə qoşulmasının əsasını qoyur, onun şəxsiyyətə çevrilməsini şərtləndirir.

Uşağın doğulma anını ilk böhran hesab edən Bolqar psixoloqu L.Pernu yazmışdır: “Çağanın böhranı doğulduğu çətin dəqiqələrdən başlanır. 20 kq-a bərabər itələyici təzyiqlə 37 dərəcə temperaturu olan isti su mühitindən o, hava mühitinə atılır. Bu çəkisizlik vəziyyətində və havanın temperaturunun 200 dərəcə olduğu kosmonavtın vəziyyətinə bənzəyir ki, o, belə şəraitdə tənəffüs etməlidir” [5, s.67].

Yeni şəraitdə uşağın həyatı təbii, anadangəlmə reflekslər vasitəsilə tənzim olunur. O, müəyyən dərəcədə hazır sinir sistemi ilə doğulur ki, bu da onun xarici şəraitə uyğunlaşmasını təmin edir. Körpəni əhatə edən adamlar doğulduğu ilk anlardan etibarən onun qayğısını çəkirlər. Onlar uşağın orqanizminə fiziki qulluğu təmin edir, öyrədir, tərbiyə edir, insana məxsus psixoloji və sosial keyfiyyətlərə yiyələnməsinin subyekt rolunda çıxış edirlər. Uşağın yaşlılar tərəfindən ilk günlərdən başlanan himayəsi həyatın sonrakı mərhələlərində də davam edir, onun fiziki və sosial yetkinliyi dövründə, müstəqil həyat tərzinə başlamasınadək uzanır. Lakin həyatın sonrakı dövrlərində də valideynlər və digər yaşlılar tərəfindən yeniyetmə və gənclərə göstərilən maddi və mənəvi dəstək bu və ya digər formada davam edir.

Həyatın qarşıya çıxardığı çətinliklərə davam gətirmək, bəzən sərt sınaqlara sinə gərmək məqamlarında, ailə uğursuzluqları, maddi və mənəvi böhranlar, ünsiyyətsizlik şəraiti hətta yaşlı adamların özlərində belə güclü psixoloji sarsıntılar yaradır. Kimsəsizlik və təcrid olunma kimi hallar isə heç şübhəsiz, çox zaman şəxsiyyətin disharmoniyası və deqradasiyasına, bəzən isə tənəzzülünə, sosial dəyərləri itirməsinə, üzvi tələbatlardan asılılığına gətirib çıxara bilir. Dünyaya yeni gələn körpə müstəqil subyekt kimi fəaliyyət qabiliyyətinə malik olmasa da, o, praktik olaraq bir sıra mürəkkəb sensor və hərəkət qabiliyyətlərə, instinktlərə malik olur. Bu instinktlər onun dünyaya sürətlə uyğunlaşmasına, öz inkişafında günbəgün tərəqqiyə nail olmasına təkan verir [1, s.180].

Çağa doğulduğu anda bir sıra mürəkkəb hərəkətlərə, sonralar orqanizmin yetkinləşməsi prosesində reallaşan mürəkkəb davranış formalarına malik olur. Uşağın həyatının ilk günlərindən etibarən müşahidə olunan hərəkətlər ona genetik olaraq verilmiş təbii imkanlardır. Yeni doğulan çağada potensial olaraq bütün duyğu orqanları və onların funksional imkanları olsa da, onun bir subyekt kimi fəaliyyəti olduqca məhduddur. Qavrayış, hafizə kimi hissi idrak formalarının elementar təzahürləri onun gələcək idraki və intellektual imkanlarının əsasını təşkil edir. Uşağın sinir sisteminin genetik strukturları və ya sensor sisteminin blokları həyat prosesində modifikasiyaya uğrayaraq idrak proseslərinin daha mürəkkəb strukturlarını yaradır, məsələn, qavrayışın belə mürəkkəb baza strukturlarına görmə, eşitmə və əzələ mexanizmlərinin cəmlənməsini, obyektləri izləməni, onları müqayisə etməni,

xarici təsirlərin izlərinin beyində yenidən işlənilməsi və hafizədə saxlanmasını misal göstərmək olar [7, s.67].

Müəyyən edilmişdir ki, artıq 3-cü aydan etibarən uşaq səsin istiqamətini təyin etməyə qadir olur. Yeni doğulmuş uşaqda çəpgözlüyü xatırladan baxış diqqəti cəlb edir ki, bu da müvəqqəti xarakterli olub, gözün hələlik koordinasiya edilməmiş hərəkətləri ilə bağlıdır. Güclü işıq selinin təsiri altında körpədə göz yarıqlarının örtülməsi – işığa qarşı reaksiya həyatın ilk həftəsində müşahidə olunsada, əşyaların yaxınlaşmasına qarşı reaksiya həyatın ilk iki ayı ərzində yaranır. Körpənin həyatının 2-3 aylığında göz bəbəklərinin ağrıya qarşı reaksiyası müşahidə olunur.

Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, uşağın dünyaya gəlməsindən təxminən sutka yarım sonra onun beyində işıq selinə reaksiya kimi müxtəlif elektrik potensialını qeydə almaq mümkündür. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, körpə doğulduğundan 1-2 gün sonra kimyəvi keyfiyyətləri qidanın dadına görə fərqləndirə bilir. İyibilmə duyğuları körpədə doğulduğu ilk gündən etibarən fəaliyyət göstərməyə başlayır. Uşaqlarda iyibilmə duyğuları potensial olaraq mövcud olsa da, onlar yalnız 7-8 aylığına çatdıqdan sonra qoxunu nisbətən daha yaxşı fərqləndirirlər.

Görmə, eşitmə və hərəkət duyğularının elementar formaları da ilk günlərdən fəaliyyətə başlayır. Fizioloqlar yeni doğulmuş körpənin ilk şərtsiz refleksləri sırasında onun orqanizminin əsas sistemlərinin (tənəffüs, qan dövranı) işini təmin edən bir sıra reflekslərin adlarını çəkirlər. Məsələn, iynə vurarkən körpədə dərinin sərtləşməsi, güclü işıq selinin təsiri ilə gözlərin yumulması kimi müdafiə refleksləri müşahidə olunur. Bunlarla belə, iki aya qədər uşaqlarda müşahidə olunan müdafiə refleksləri sırasında qucaqlama refleksinin adını çəkmək olar. Bu qorxu zamanı ananı qucaqlama formasında təzahür edir.

Həyatın ilk günlərində uşaqlarda Robinzon refleksi adlanan ovuc içi refleks də müşahidə olunur. Belə ki, uşağın ovucunun içinə hər hansı bir əşya toxunduqda uşaqda əşyanı tutmaq və möhkəm surətdə saxlamaq hissi əmələ gəlir. Bəzi psixoloqlar bunu yapışma və ya “meymun refleksi” də adlandırırlar. Uşaqlarda müşahidə olunan ilk şərtsiz reflekslərdən biri də Babin refleksi adlandırılan ayaqaltı refleksdir ki, bu, iki yaşadək bir müddət ərzində müşahidə olunur. Uşağın ayağının altını küt bir çöplə qıcıqlandırdıqda onun ayaq barmaqları aralanır.

Uşağın orqanizmi ilə ətraf xarici mühit arasındakı ən sadə qarşılıqlı təsir forması məhz anadangəlmə və ya ilk şərtsiz reflekslərdir. Bunlar mərkəzi sinir sisteminin (onurğa beyin və böyük yarımkürələrin qabıqaltı hissələri) ibtidai hissələrinin funksiyalarından ibarətdir [8, s.56].

Məhz bu hissələr arasında daimi sinir rabitələri mövcud olur. Bu və ya digər qıcıqların müvafiq reseptorlara təsiri ilə körpədə əmmə, sıxma, itələmə və

s. kimi reaksiyalar özünü büruzə verir. Körpəlik dövründə uşaqlarda müşahidə olunan ilk şərtsiz reflekslərdən biri kimi bələdləşmə refleksinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Bu refleks uşağın bütün psixi inkişafı prosesində özünün idraki məzmunu ilə fərqlənir. Onun ilkin və elementar forması uşağın nəzərlərinin əlvan, parlaq əşyalara doğru yönəlməsində ifadə olunur. Artıq bir yaşın sonunda bələdləşmə refleksi əllərin yoxlayıcı, sınaq xarakterli hərəkətləri ilə birləşir və tədqiqatçılıq xarakteri alır. Körpədə mənfi təsirlər yaradan daxili və xarici qıcıqlar ağız reaksiyası ilə tamamlanmış olur.

Körpəlik dövründə uşaqlarda fizioloqların atavistik reflekslər adlandırdıqları reflekslər də müşahidə olunur. Bu, əşyaları ağıza aparma formasında özünü göstərir. Bu, insana genetik olaraq öz canlı əcdadlarından keçən manipulyativ hərəkətləri xatırladır və keçici xarakter daşıyır. Bu refleks körpədə 6 aylıqda müşahidə olunur və 12 aylıqda demək olar ki, yoxa çıxır.

İnsan övladı olan körpə bir çox canlıların balasından fərqli olaraq daha az fəal, passiv və iqtidarsız olur. Bir çox heyvanların balaları doğulduqdan bir neçə saat sonra müstəqil yeriməyə başladığı halda, insan övladı ən yaxşı halda bu imkana bir yaşın sonunda sahib olur [4, s.89]. Uşaqda hərəkəti fəallığın (motorika) inkişafı körpəlik dövrünün sonunda ayaq üstə yerimə, məkanda addımlamaqla müstəqil yerdəyişmə formasında özünü göstərir. Körpəlik dövründə 5-6 aylıqdan başlayaraq uşaqlarda hərəkəti vərdişlər sürətli tempdə inkişaf edir. Əllərin və ayaqların sensor cəhətdən əlaqələnməmiş hərəkətləri sonralar uşağın idrak və intellektual qabiliyyətlərinin formalaşmasında önəmli rol oynayır.

Hərəkəti fəallıq zamanı əllərin və ayaqların hərəkətləri uşağa xarici aləm haqqında yeni informasiyalar əldə etmək, yerini sərbəst olaraq dəyişməklə yeni-yeni əşya və hadisələrlə tanış olmaq imkanı verir. Körpəlik dövründə əlin mürəkkəb hərəkətləri uşağın təfəkkürünün ilkin forması – əyani-əməli təfəkkür forması olaraq özünü göstərir. Körpənin əlinin böyük impulsiv aktivliyi onun həyatının ilk aylarından müşahidə olunur. Tutma, sıxma, əlləşdirmə kimi manipulyativ hərəkətlər artıq 3-4 aylıqda əli əşyalara tərəf uzatma, yapışma, dartma kimi hərəkətlərlə möhkəmlənmiş olur. 6 aylıqda o, yaşlıların köməyi ilə, 8 aylıqda isə sərbəst oturmaq imkanına sahib olur. 11 aylıqda uşaq sərbəst ayaq üstə durmağa, 12 aylıqda yaşlıların əlindən tutmaqla yeriməyə, 13 aylıqda isə sərbəst yeriməyə yiyələnmiş olur.

Körpəlik dövrünün sonunda uşağın hərəkəti fəallığının artması zəminində elementar manipulyasiyadan əşyaların funksional, həqiqi xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsinə yönəlmiş əşyavi fəaliyyətə keçid prosesi baş verir. Uşaqlarda əşyavi fəaliyyətə keçid onların əqli inkişafının, əyani-əməli təfəkkürünün formalaşmasına geniş imkanlar açır. Uşaqların əşyalarla birbaşa qarşılıqlı münasibəti əşyavi qavrayışın inkişafına təkan verir, onların şəxsi

təcrübəsini zənginləşdirir. Nəticədə, uşaq yandırıcı, soyuq, təhlükəli əşyalardan qorxur, onlara yaxınlaşmaqdan çəkinir.

Bilirik ki, uşaq dünyaya gələrkən danışa bilmir, amma xarici və daxili qıcıqlandırıcıların təsiri ilə bəzi reaksiyalara cavab verir, müəyyən səslər çıxarır. Psixoloji ədəbiyyatda uşağın nitq inkişafının üç əsas mərhələsi qeyd olunur.

Birinci mərhələ nitqə yiyələnmədən əvvəl gələn, təxminən 2 aydan bir aya qədər olan dövrü əhatə edir. Bu dövrü uşağın nitqə yiyələnməyə hazırlıq mərhələsi adlandırılır.

İkinci mərhələ on bir aydan təxminən bir il yeddi aya qədər dövrü əhatə edən mərhələ olub, dilin psixi mənimsənilməsi mərhələsi adlanır.

Üçüncü mərhələni dilin qrammatik quruluşuna yiyələnmək mərhələsi adlandırmaq olar ki, bu, bir yaş yeddi aydan təxminən 3 yaşa qədər olan dövrü əhatə edir. Uşağın nitq və tələffüz orqanlarının inkişafı ilə əlaqədar olaraq o, tədricən “ b”, ”m”, “n” səslərini tələffüz etməyə başlayır və “də”, “ba”, “nə” hecalarını ifadə edir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Çələbiyev Z.N.* Psixodiagnostika məsələləri. Bakı: ADPU, 2003, 380 s.
2. *Əmrahlı L., Rzayeva N.* Uşaq psixologiyası. Bakı: Nurlar, 2015, 344 s.
3. *Qədirov Ə.Ə., Məmmədov İ.N.* Yaş psixologiyası. Bak: Maarif, 1986, 320 s.
4. *Mehdizadə Z.M.* Uşaq psixologiyası: 2 cildə, I c., Bakı: ADPU, 1982, 280 s.
5. *Божович Е.Д.* Психологические особенности развития личности подростка. М.: Знание, 1979, 260 с.
6. *Детская практическая психология / Под ред. Т.Д.Марцинковской* М.: Гарда-рики, 2003, 290 с.
7. *Ковалев С.В.* Психология современной семьи. М.: Просвещение, 1988, 170 с.
8. *Обухова Л.Ф.* Детская психология: теория, факты, проблемы. М.: Тривола, 1995, 360 с.
9. *Смирнова Е.О.* Психология ребенка. М.: Просвещение, 1997, 318 с.

Redaksiyaya daxil olub 27.04.2022